

Milli ənənələrin təsiri ilə formalaşan müasir dövr Azərbaycan rəngkarlığının semantikasi

Şahəna Mansurova

ADMİU rəssamlıq fakültəsinin Sənətşünaslıq ixtisası üzrə II kurs magistr tələbəsi

E-mail: shaqane.mansirova@gmail.com

İncəsənət tarixində realizm və işarələrlə təsvir adlı iki anlayış daima özünü göstərmişdir. Real təsvirlər çoxluq tərəfindən başa düşülür və zövqə görə qəbul edilə bilər, edilmişdir. "Təsvirlərdə işarələr və ya simvollarla qurulan kompozisiyalar bir o qədər başa düşülmür, baxmayaraq ki, bu cür əsərlər özlərində daha dərin mənaları gizlədir. Belə mənalar və dəyərlər, sənət məzmunu və təsvir formasını, həmçinin qrafik formaların bir-biri ilə əlaqəsini öyrənmənin semantika yunancandan tərcümədə işarə mənasını daşıyır. Beləliklə, təsviri sənətin semantikasi simvolların mənasını öyrənməklə yanaşı, mürəkkəb mənəli əsərlərin təhlilində ortaya çıxacaq əsas problemi həll etmək üçün mövcuddur. Bu elm sahəsi ilə görüntünün həqiqəti nə dərəcədə doğrudur və ya təhrif edilmiş, eyni zamanda nə qədər doğru və aldadıcıdır kimi suallara cavab verir". (13) Dünya incəsənət tarixində simvolların ibarət təsvirlər olduqca geniş yayılmışdır. Ancaq Azərbaycan incəsənətinin qədim dövründə bu simvollar daha çox dekorativ təbiiq sənət nümunələrində görə bilirik.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan təsviri sənət tarixi ənənələri qədim dövrlərə kimi gedib çıxır. Tək təsviri sənət deyil, həm də incəsənətin digər növlərinə aid nümunələrimizdən məlum olur ki, antik dövr sənətkarlarımızın ərsəyə gətirdiyi zəngin sənət ənənələri bu gün də öz bənzərsizliyi ilə seçilir. İncəsənət tariximizin qədimliyini və zənginliyini sübut edən nümunələr arasında Qafqaz Albaniyasına aid qədim qılıptika və torevitkalan, Beyləqanın və Gəncənin orta əsr keramikasının ala nümunələrini daxil etmək olar. Naxçıvan və Şirvanın Orta əsrlər incəsənətimizə aid maddi mədəniyyət nümunələri, Şəki və Şamaxının zərif parçaları, Qazax, Qarabağ və Quba xalçalarının incə naxışları və dekorativ ifadəliliyi ilə zəngin orta əsr Tabriz miniatürələri, incə xəttat əlyazmaları və s. milli sənət ənənələrimizin bənzərsizliyini özündə əks etdirir.

Qədim dövr incəsənətinə aid nümunələrdə istifadə olunan simvolik motivlərin hər biri, demək olar, yaşam fəlsəfəsi və insan mənəviyyatının səfləşməsinin vacibliyini özündə büruzə verir. Bu isə qədim insanların dərin düşüncəyə sahibliyini və öz düşüncələrini incəsənətin bədii dili ilə gələcək nəsllə ötürəcək qədər usta olmalarının göstəricisidir. Müasir Azərbaycan incəsənətinə aid bəzi nümunələrdə biz qədim sənətə qayıdışın izlərini görə bilirik. Bəzi rəssamların əsərlərində antik dövr dekorativ təbiiq sənət nümunələrinin bəzədilməsində istifadə olunan naxışların təsvirinin reproduksiyasını görə bilirik. Belə nümunələr isə özündə müasir sənət texnikaları ilə qədimdən gələn estetik dəyərlərin sintezini əks etdirir. Qədim dövrə yanaşı, orta əsr Azərbaycan incəsənətində yaranan ənənələr özündən sonra gələnlər üçün bir bədii məktəb rolunu oynamışdır.

Yarandığı dövrdən Azərbaycan incəsənətinin incisində çevrələn miniatür əsəri (kitab təsviri) dünya mədəniyyəti xəzinəsinə daxil edilmişdir. Cəsarətlə deyə bilərik ki, miniatürümüz dünya mədəniyyəti xəzinəsinin ən dəyərlili cəvahiratları sırasına daxildir. XVI əsr Tabriz miniatür məktəbinin nümunələri zərif kompozisiya həlli ilə öz dövrünün və sonrakı dövrlərin rəssamlığına böyük təsir göstərmişdir.

Tabrizdə fəallıq göstərən sənətkarlar arasında Sultan Məhəmməd, onun oğlu Mirza Əli, həmçinin Behzad, Şeyx Zadə Xorasani, Ağə Mirək İsfahani, məşhur xəttat Şahməhəmməd Nişapuri, Düst Məhəmməd və başqa çoxşəxəlil istedadlı rəssamlar bir dünya yaratmışdılar. Tək Tabrizdə deyil, Azərbaycanın digər şəhərlərində də bu sahə ilə məşğul olan miniatürçülər mövcud idi. Məsələn, Şirvaniyədə Mir Məvəviri oğlu Mir Seyid Əli ilə birləşmə çalışdı. XIV–XVII əsrlərə aid Şiraz, Herat, Buxara, Qazvin, İsfahan məktəblərinin sənətkarları tərəfindən hazırlanmış sənət nümunələri hər zaman sənətsevərlərin böyük diqqətinə səbəb olmuşdur. Çəkildiyi andan öz zarifliyi və kompozisiyasının estetik həlli ilə seçilən "Şahnamə" və "Xamsə" əlyazmaları arasında, 1527–1537-ci illərdəki "Şahnamə" əlyazması və Nizaminin 1539–1543-cü illərdəki "Xamsə"nin məşhur nüsxəsi tanınmış şah əsərlər sırasındadır. Sultan Məhəmməd və məktəbinin sənətkarları tərəfindən yaradılan o dövür miniatürələri isti və səkkiz rənglərlə, insanların idealizə edilmiş simaları, vahşi təbiət gözəllikləri ilə təəcübləndirərək dünya poeziyasına daxildir. Məsələn, sənətkarların həzrətəyi Cəminin "Qızıl zəncir" əsərini qeyd edə bilirik. XVI əsrin son rübündən etibarən ayrı vərəqlərdə miniatürələri, heyvanları, quşları, çiçəklərin təsvirləri, portret əsərləri görünür.

Müasir Azərbaycan rəssamları yüksək bədii dəyərə malik miniatür nümunələrimizdən təsirlənməyə bilməzdilər. Hazırda elə rəssamlar var ki, öz yaradıcılıqlarında məhz miniatür ənənələrini əks etdirməkdədirlər. Onlar sistemli kompozisiya, bədii-dekorativ rənglər və fiqurların incəliyi ilə yeni bir sənət əsərləri ərsəyə gətirməyə çalışırlar. Burada şərti təsvirlər isə öz lazımı mövqeyini daima qorumaqdadır. Məsələn, rəssam Rafiq Məh-

diyevin "Kənddə" (k.y.b., 90x106, 2010) əsərində bu deyilanların müayyən hissəsini sezmək olar. Rəssam burada sxematik və incə fiqurlar, eyni zamanda parlaq rəng tonları ilə bir kompozisiya qurmuşdur.

Dekorativ tətbiqi sənət nümunələri içərisində məxsusi yərə sahib xalça sənətində də olan bəzi bədii xüsusiyyətlər müasir dövr Azərbaycan rəngkarlığında özünü göstərir. Məsələn üçün, rəssam Nazim Bəyqışiyevin "Öğuznamə" (k.y.b., 140x150, 2014) əsərində xalça sənətinə xas olan təkrarlanma və ritmiklik kimi xüsusiyyətlər kompozisiya halında öz əksini tapmışdır. Baxmayaraq ki, rəng hallında rəssam soyuq rənglərdən istifadə edib, bu isə müasir sənətin təsirinə irəliləyir, ancaq buna baxmayaraq o, milli ənənələri də unutmuşdur.

Yüksək inkişaf mərhələsindən sonra tariximizdə baş verən uzunmüddətli müharibələr və XVIII əsrdə Azərbaycan xanlıqlarının daxili çəkişmələri kimi xoşagəlməz hadisələr milli mədəniyyətimizə ciddi təsir göstərdi. Ancaq, bütün bunlara baxmayaraq, rəngkar tarixi köklərə malik milli ənənələrimizin köməyi sayəsində Azərbaycan incəsənətində yeniliklər formalaşmağa başladı. Əsasən, yaşayış binalarının yeni növləri, oyma tipli taxta bəzək, fəsadların və evlərin interyerlərinin dekorativ formada rənglənməsini də buraya əlavə etmək olar. Şəki xanlarının sarayının, Şəki

şəhərindəki Şakıxanovların evinin, Şuşadakı Mehmandarovların evinin və bir çox digər malikanələrin daxilində bazıdılması istifadə olunan texniki xüsusiyyətlər onları görənləri heyran edir. Şəki xan sarayında monumental divar boyakartığına aid nümunələr özliyində tükenməz xəyal sərvətini, xalqın estetik zövqünün incəliklərini, gözəllər haqqında fikirlərini təcəssüm etdirir.

Yuxarıda qeyd olunanlar müasir dövr sənətimizə təbii ki, təsirli ötürüşə bilmədi. Rəssam Elmar İbrahimovun "Bahar" (k.y.b., 100x50, 2013) adlı əsərində XVIII–XIX əsrdən gələn parlaq rəng tonları və aydın kompozisiya mövcuddur. Nə qədər aydın süjet xətti olursa olsun milli incəsənət ənənələrimizdən gələn dərin mənalı hər incəsənət nümunəsində mütləq özünü göstərməlidir. Ola bilsin bu təsir çox güzdür, amma buna baxmayaraq, yenə də öz təzahürünü nümayiş etdirir.

"Müasir dövr incəsənətində mənanın uyğunlaşmağı avangard və formalist əsərlər xarakterizə edir. Buna görə də sənətliklə yaradıcılığın mənasına önəm verir və ona yaradıcılığın mütləq dayarına uyğun gələn impulsu yükləyir. Simvollar maddi forma ilə əlaqələndirilir və rəsmlə izləyicinin arasında ünsiyyət vasitəsinə çevilir. Buna görə bəla bir görünüşün də dərəcədə əhəmiyyəti olması və eyni zamanda, əlbəttə, qəvrəy üçün alçatan olması vacibdir. Sənətkarın və izləyicinin fikirləri əhəmiyyətli dərəcədə dəyişə bilər. Bu fərqli yaradıcı ilə izləyici arasındakı tarixi məsafə ilə genişlənir". (15)

Bəlaliklə, məsələn, arxaiq sənət formalarını, orta əsr rəsm əsərlərini, heykəltaraşlıq əsərlərini anlamaqda çətinlik çəkilir. Bəlaliklə, başqa bir konsepsiya yaranır. Burada simvollar sənət əsərinin dişi kimi çıxış edir. Bir sənətçi izləyicilə əlaqələndirmə "xarici" ləhcədə danışa bilər və sonra izləyici onu öyrənməyə məcbur olur. Əlavə çətinlik bədii obrazda subyektiv və obyektiv nisbətə məhduddur.

Bütün bunları və qeyd olunanları yüzlerce digər nümunələrin hamısı milli ənənələrimizin formalaşmasında iştirak etmişlər. Bu ənənələrdən gələn şərtlilik, sxematiklik, simvoldan ibarət dərin fəlsəfi mənalı kompozisiya quruluşu sənət nümunələri müasir dövr Azərbaycan incəsənətində özünü göstərməyə başlamışdır. Sovet dövründə olan sosial realizm pərdəsindən uzaq yeri həl yolmuş müasir təsviri sənətimiz keçmiş ənənələri unutmuş və onları öz əsərlərində canlandırmışdır. ✦

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan incəsənəti: 10 cildə, VI c., Bakı: Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, 1959, 320 s.
2. Azərbaycan incəsənəti. Bakı: "Maarif", 1977, 213 s.
3. Həsənzadə Camila. Təbrixişmə boyaları: XIV–XVI əsrlər Azərbaycan miniatür boyakartığı. Elmi red.: K.C. Karimov, Rayçı: N. Rzayev. B.: "Nəfta-Press", 2001, 195 s.
4. Əfəndi R. Azərbaycan incəsənəti. Bakı: "Şərq-Qərb", 2007, 282 s.
5. Əfəndi R. Azərbaycan incəsənəti. Bakı, 2001.
6. Əfəndiyev R., Karimov K., Rzayev N., Həbibov N. Azərbaycan incəsənəti: Monoqrafiya. Bakı, "İsqiq", 1992.
7. Əliyev Z., Xəlilov A. Azərbaycan incəsənəti. Ensiklopediya. III–III cild. Bakı, 2011.
8. Əliyev Z., Xəlilov A. Azərbaycan incəsənəti. Ensiklopediya. I cild. Bakı, 2010.
9. Əsgərova X. XX əsr Azərbaycan boyakartığının inkişafı. Bakı, 2015.
10. Fərzəliyev Ç. Azərbaycan rəngkarlığı antologiyası. Bakı, "Mega", 2007.
11. İbrahimov Elmar. Təsviri incəsənətin nəzəriyyəsi. Bakı, 2017.

Резюме

Современное азербайджанское искусство основано на сильном влиянии традиций К.Фактора, доказывающим этот эффект, относятся символические мотивы, которые присутствовали в творчестве художников в последнее время. Хорошо известно, что символы древних времен широко использовались при создании декоративных изделий.

Ключевые слова: Искусство, национальность, традиция, символы, семантика, описания.

12. Karimova Sevil. Incəsənət əsərlərinin təhlili. Bakı, 2018
13. <https://sites.google.com/site/zivopisi74/etimologia-i-zivopisi>
14. <http://mesherskiy.ru/?item=aad241d6-bce3-4bc8-81db-fa2ed24ddc69&term=3f28cbbd-c759-42c8-84ed-b7103f1bab25>
15. <https://cyberleninka.ru/article/n/frazeologicheskyy-priznak-v-tekstah-po-iskusstvu-materialy-po-zhivopisi-spetsifika-semantiki>
16. <http://cheloveknauka.com/tema-trapezy-v-zhivopisi-rannehristianskiy-katakomb-semantika-istoriko-kulturnyy-kontekst>
17. <http://children-art.org.ru/library/method-matereals/114-strukturo-semanticheski-metod-v-analize-kompozitsii-proizvedeni-zhivopisi>
18. <https://syg.ma/@lyubovtuoynova/daoskaia-zhivopisi-kitaia>
19. <https://www.portal-slovo.ru/art/36141.php>
20. <http://www.picture-russia.ru/country/12>

Summary

The semantics of modern Azerbaijani painting, formed under the influence of national traditions Contemporary Azerbaijani art is based on the influence of its traditions. Factors proving this effect include symbolic motifs that have been present in the works of artists in recent times. It is well known that the symbols of ancient times were widely used to decorate our decorative art.

Key words: art, nationality, tradition, symbols, semantics, descriptions.